



Turkish Studies **Language and Literature**

Volume 14 Issue 2, 2019, p. 891-903
DOI: 10.29228/TurkishStudies.22769
ISSN: 2667-5641
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY



INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ **Received/Geliş:** 24.02.2019

✓ **Accepted/Kabul:** 10.06.2019

✍ **Report Dates/Rapor Tarihleri:** Referee 1 (14.03.2019)-Referee 2 (25.03.2019)

This article was checked by iThenticate.

17. YÜZYILA AİT ÇOK DİLLİ BİR SÖZLÜK: TERCEME-İ LÛGAT-I HİNDÎ

*Ali Kemal ŞAŞ**

ÖZ

Kaşgarlı Mahmut'un büyük eseri Divan-ı Lûgati't-Türk'le başlayan Türk sözlükçülüğü zaman içerisinde önemli bir aşama kaydetmiştir. Oldukça geniş bir coğrafyada konuşulan Türkçenin, yöntem ve içerik itibarıyla birbirinden oldukça farklı sözlükleri vücuda getirilmiştir. Türkçe temelli, yani Türkçe kelimeler madde başı yapılarak oluşturulan sözlükler 18. yüzyılın ortalarından itibaren görülmeye başlamıştır. Bu tarihten önce Osmanlı sahasında hazırlanmış sözlükler yabancı bir dili öğretmek amacıyla yazılmış iki veya çok dilli sözlüklerdir. Bu sözlükler başlangıçta Arapça - Türkçe, Farsça - Türkçe veya Arapça - Farsça - Türkçe şeklinde tertip edilmiştir. Zamanla gelişen ve çok kültürlü bir yapıya sahip olan Osmanlı toplumunda, Arapça ve Farsça söz varlığını içeren sözlüklerin yanında, birlikte yaşanan veya kültürel, siyasi ve iktisadi münasebetler kurulan milletlerin dillerini içeren sözlükler de hazırlanmıştır. Bu sözlüklerden biri de 17. yüzyılın ikinci yarısında Hintçe - Farsça - Türkçe şeklinde tertip edilmiş olan Terceme-i Lûgat-ı Hindî'dir.

Osmanlı Dönemi'ne ait tek Hintçe - Farsça - Türkçe sözlük olma özelliğini taşıyan Terceme-i Lûgat-ı Hindî, 17. yüzyılın önemli âlimlerinden Hezarfen Hüseyin Efendi tarafından kaleme alınmıştır. 1678'de yazılmaya başlanan eserin müellif hattı bugün için meçhuldür. Eserin bilinen tek nüshası 1806'da istinsah edilmiştir. Arap alfabesindeki sıra esas alınarak hece sisteminde dizilmiş olan eserde toplam 623 Hintçe madde başı kelime ve kelime öbeğinin Farsça ve Türkçe karşılıkları verilmiştir. Bu çalışmada Terceme-i Lûgat-ı Hindî'nin sözlük bilimsel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

*  Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-posta: kemalsas@ahievran.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Sözlük Bilimi, Terceme-i Lûgat-ı Hindî, Hintçe-Türkçe Sözlük, Hezarfen Hüseyn Efendi

A MULTILINGUAL DICTIONARY FROM THE 17th CENTURY: TERCEME-I LÛGAT-I HINDÎ

ABSTRACT

Turk lexicology started with Diwanu Lugati't-Turk, the great work of Mahmud Kashgari, and made significant progress over time. Many dictionaries were prepared in Turkish, which was spoken in a wide area. Turkish dictionaries began to be seen from the middle of the 18th century. Dictionaries before this date are bilingual and multilingual dictionaries prepared to teach a foreign language. These dictionaries were originally written in Arabic - Turkish, Persian - Turkish or Arabic - Persian - Turkish. In the course of time, the Ottoman society formed a developed and multicultural structure. For this reason, in addition to the dictionaries containing Arabic and Persian vocabulary, dictionaries containing the languages of the nations that have been living together or which have been established cultural, political and economic relations have been prepared. One of these dictionaries is Terceme-i Lûgat-ı Hindî, which was organized in the form of Hindi - Persian - Turkish in the second half of the 17th century.

Terceme-i Lûgat-ı Hindi, the only Hindi - Persian - Turkish dictionary written in the Ottoman period, was written by Hezarfen Hüseyn Efendi, a prominent scholar of the 17th century. The original of the work which was started to be written in 1678 is unknown. The only known copy of the work was obtained in 1806. In the work which is prepared according to the tradition of Arabic lexicography, a total of 623 Hindi headword and Persian and Turkish equivalents are given. In this study, the lexicographic features of Terceme-i Lûgat-ı Hindî have been tried to be determined.

STRUCTURED ABSTRACT

Turk lexicology started with Diwanu Lûgati't-Turk, the great work of Mahmud Kashgari, and made significant progress over time. Many different dictionaries of Turkish, which are spoken in a wide geography, are written in terms of method and content. Dictionaries such as Mukaddimetü'l-Edeb, Hilyetü'l-İnsân ve Habbetü'l-Lisan, Codex Comanicus, Bahşayış Lûgati, Kitâb-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türki ve Acemi ve Mugalî, Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk, Kirâbü'l-Ef'al, Kitâbü't-Tuhfeti'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye, Kitâbü Bulgatü'l-Müştak fi Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak, Ed-Durretü'l-Mudiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye, Eş-Şüzurü'z-Zehabiyye ve'l-Kıtau'l-Ahmediyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye, Muhakemetü'l Lûgateyn, Abuşka Lûgati, Bedayiü'l-Lûgat, Senglah, Hulâsa-i Abbasi, Lûgat-ı Çağatay and Türki-i Osmâni are written after the Divan-ı Lûgati't-Türk, are the most important indicators of this development.

One of the purposes of writing dictionaries is to teach a foreign language. The first dictionaries in the Ottoman Empire are bilingual

dictionaries prepared to teach a foreign language. The first example of such dictionaries is Lûgat-ı Ferišteoğlu, written by Ferišteoğlu in 14th century as Arabic - Turkish. Turkish dictionaries began to be seen from the middle of the 18th century. Dictionaries written before this date are mostly Arabic-Turkish or Persian-Turkish.

Arabic and Persian were adopted by the Ottoman intellectuals and used extensively. Intensive use of these languages in scientific, religious and literary fields has provided the basis for the creation of multilingual dictionaries such as Arabic - Turkish, Persian - Turkish, Arabic - Persian - Turkish, Persian - Arabic - Turkish. In the Ottoman society which has a multicultural structure, in addition to the dictionaries containing Arabic and Persian vocabulary, dictionaries containing the languages of the nations which have been living together or which have cultural, political and economic relations have been prepared. One of these dictionaries is Terceme-i Lûgat-ı Hindî, which was written in Hindi-Persian-Turkish in the second half of the 17th century.

The Turks have lived in India for a long time and established states here. During this period, multi-lingual dictionaries such as Cevâhir-nâme-i Kalem, Garaibü'l-Lûgat, Nisâb-ı Şeş Zebân, Lûgat-ı Türkî ve Fârsî ve Arabî ve Hindî, Lûgat-ı Arabî Fârsî Hindî Türkî ve Agrezi, Nisâb-ı Şeş Lûgat which includes the vocabulary of both Hindi and Turkish were organized. According to the dates in the manuscripts these dictionaries which were started to be written from the Babur ruler Alemgir period were written to meet social, political, religious and commercial needs. In addition to the Turkish and Hindî, languages such as Persian, Arabic, Kashmiri, Urdu and Pashto were also included in these dictionaries. Due to the Spice Route, the presence of intensive commercial activity in the region is the main factor that constitutes these multilingual dictionaries.

Ottoman intellectuals were not interested in Hindi because of the great distance between India and Anatolia and the intensive use of Persian in both geographies. This situation also affected the Ottoman lexicography and only the Terceme-i Lûgat-ı Hindî was written as a Hindi-Turkish dictionary in the Ottoman Empire.

Terceme-i Lûgat-ı Hindî, was written by Hezarfen Hüseyn Efendi, one of the important scholars of the 17th century. Although he is better known as a historian, he is also an important linguist and lexicographer. In addition to Arabic and Persian, Hezarfen, who also knows languages such as Greek, Hebrew and Latin, is the author of dictionaries like Tuhfetü'l-Erîbin-Nâfi'a lir-Rûhânî ve'-Tabîb, Lisânü'l-Etibbâ fi Lûgati'l-Edviye, Fihrisü'l-Ervâm and Terceme-i Lûgat-ı Hindî.

The original copy of Terceme-i Lûgat-ı Hindî, which started to be written on 21 June 1678, is unknown today. The only known copy of the work was written in 1806. The only known copy of this work which has not been studied until now, is in the Rare Books Library of Istanbul University. The book, which is covered with brown leather, consists of 69 pages. The headlines and lexical entries of the work, which are arranged to have 19-23 lines on each page, are written in red ink.

One of the purposes of writing multilingual dictionaries is to facilitate political, commercial and cultural relations between different societies. Terceme-i Lûgat-ı Hindî has been organized in order to be able

to read literary and scientific works of Ottoman intellectuals who do not speak Hindi. The work, written in the second half of the 17th century, shows that there is also an interest in Hindi in the Ottoman society and that Indian-Turkish relations have increased in this period. The work will contribute to clarify the historical course of Turkish - Hindi / Urdu relations in the Ottoman period as the only Hindi - Persian - Turkish dictionary.

As a result of our review, we saw lexicological elements in Terceme-i Lûgat-ı Hindî, such as phonological information, definition information, etymological information, grammar information, usage label and examples. This dictionary, which consists of a total of 69 pages and 623 headword, is a very important work for Turkish lexicography because it has a rich vocabulary and reflects the characteristic features of multilingual historical Turkish dictionaries.

Keywords: Lexicography, Terceme-i Lûgat-ı Hindî, Hindi-Turkish Dictionary, Hezarfen Hüseyin Efendi

1. Giriş

Bilinen en eski sözlük, MÖ 2300 civarında Sümerce-Akadca karşılıklar kılavuzu şeklinde düzenlenmiş *Urur Hubullu*'dur. Modern sözlüklerden oldukça farklı olan bu eser, yirmi dört tabletten oluşmaktadır. (Akalın, 2010: 268; Kramer, 1990: 4). Bu eserden sonra Çinli Ke Ye Wang'ın MÖ 11. yüzyılda yazdığı *Yu Pi En*, Hintli Amarasimha'nın MÖ 6. yüzyılda kaleme aldığı *Amarakosa*, Yunan Protogaras'ın MÖ 5. yüzyılda tertip ettiği *Glossai* ve Latin Verrius Flaccus'un MÖ 1. yüzyılda düzenlemiş olduğu *Libri de significatione verborum* gibi eserlerle dünyadaki sözlükçülük geleneğinin başladığı söylenebilir (Aksan, 2007: 69; Dilaçar, 1968: 188; Eminoğlu, 2010: 8; Yıldız, 1998: 199).

Türk sözlükçülüğünü de fazlasıyla etkilemiş olan Arap sözlükçülüğü Kuran'ı anlamak ve muhafaza etmek amacıyla yapılan gramer çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır (Çetin, 1998: 296). Arapçanın ilk sözlüğü el- Halil tarafından 8. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olan *Kitâbu'l-'ayn*'dir. Ancak Cevheri tarafından 10. yüzyılda yazılmış olan *Sıhah* adlı eserin Arap sözlükçülük tarihinde çok önemli bir yeri vardır. Zira bu eser hem kendinden sonra yazılmış olan Arapça sözlükleri hem de başta Türkler ve Farslar olmak bütün İslam topluluklarının sözlük anlayışlarını derinden etkilemiştir (Aksan, 2007: 70; Öz, 2016: 21).

Arap sözlükçülüğünün etkisiyle şekillenen Türk sözlükçülüğü, Kaşgarlı Mahmut'un büyük eseri *Divan-ı Lûgati't-Türk*'le başlamıştır. Sonrasında, Harezmi sahasında yazılmış *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Hilyetü'l-İnsân ve Habbetü'l-Lisan*, *Tibyân-ı Lûgati't-Türk 'alâ Lisâni'l-Kanklı* ve Kıpçak sahasında kaleme alınmış *Codex Comanicus*, *Kitâb-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*, *Kirâbü'l-Ef'al*, *Kitâbü't-Tuhfeti'z-Zekiyye fil-Lûgati't-Türkiyye*, *Kitâbü Bulgatü'l-Müşâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak*, *Ed-Durretü'l-Mudiyye fî'l-Lûgati't-Türkiyye*, *Eş-Şüzürü'z-Zehabiyye ve'l-Kıtau'l-Ahmediyye fî'l-Lûgati't-Türkiyye* gibi eserlerle büyük gelişme göstermiştir. Çağatay, İran ve Hint sahalarında düzenlenmiş *Muhakemetü'l Lûgateyn*, *Abuşka Lûgati*, *Bedayü'l-Lûgat*, *Senglah*, *Hulâsa-i Abbasî*, *Lûgat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî*, *Fazlullah Han Lûgati*, *Zeban-ı Türkî*, *Nisâb-ı Türkî*, *Lehçetü'l-Türk*, *Nisâb-ı Türkî-i Turan*, *Kelîrnâme*, *Lûgat-ı Türkî* ve Anadolu sahasında tertip edilmiş *Lûgat-ı Feriştioğlu*, *Miftahu'l-Edeb*, *Tuhfetü'l-Şadî*, *Kitab-ı Lûgat-ı Vankulu*, *Lehçet-ül Lûgat* gibi onlarca sözlükle de köklü bir Türk sözlükçülük geleneği oluşmuştur. Başlangıçta yabancı bir dilin söz varlığını Türkçeye aktarmak amacıyla yazılan bu eserler zamanla Türkçenin söz varlığını yabancı dillere aktaran veya Türkçe kelimeleri açıklayan eserlere dönüşmüştür.

Pek çok gayeyle oluşturulan sözlüklerin yazılma amaçlarından biri de yabancı bir dili öğretmektir (İlhan, 2007: 22; Karadüz, 2009: 639). Osmanlıdaki ilk sözlükler de yabancı bir dili öğretmek maksadıyla hazırlanmış iki dilli sözlüklerdir. Bu tür sözlüklerin ilk örneği, Feriştioğlu tarafından XIV. yüzyılda Arapça - Türkçe düzeninde kaleme alınmış olan *Lûgat-ı Feriştioğlu*'dur (Ülkütaşır, 1948: 49). Türkçe temelli yani Türkçe kelimeler madde başı yapılarak oluşturulan sözlükler ise 18. yüzyılın ortalarından itibaren görülmeye başlamıştır (Akalin: 2017: 39; Yavuzarslan, 2009:13). Bu tarihten önce yazılmış sözlükler daha ziyade Arapça veya Farsça kelimelerin madde başı olarak alınması suretiyle tertip edilmiş eserlerdir.

Aynı kültürel daire içerisinde bulunan Arapça ve Farsça Osmanlı aydınları tarafından benimsenmiş ve yoğun olarak kullanılmıştır. Bu dillerin bilim, din ve edebiyat dili olarak yaygınlık kazanması Arapça - Türkçe, Farsça - Türkçe gibi iki dilli sözlüklerle Arapça - Farsça - Türkçe, Farsça - Arapça - Türkçe gibi çok dilli sözlüklerin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Akalin, 2017: 39). Çok kültürlü bir yapıya sahip olan Osmanlı toplumunda, Arapça ve Farsça söz varlığını içeren sözlüklerin yanında, birlikte yaşanan veya kültürel, siyasi ve iktisadi münasebetler kurulan milletlerin dillerini içeren sözlükler de hazırlanmıştır. 17. yüzyıldan itibaren içerisinde Türkçenin yanı sıra, Yunanca, Ermenice, Fransızca, İtalyanca, Afganca, Hintçe, Keşmirce gibi dillerin yer aldığı çok dilli sözlükler de görülmeye başlamıştır. Bu sözlüklerden biri de 17. yüzyılın ikinci yarısında Hintçe - Farsça - Türkçe düzeninde tertip edilmiş olan *Terceme-i Lûgat-ı Hindî (THL)*'dir.

Türk - Hint münasebetleri oldukça eskiye dayanır. Türklerin Hint yarımadasındaki varlıkları M.Ö. 170'lere kadar uzanır (Kulke ve Rothermund, 2004: 77; Durak, 2008: 138). Hint kitabelerindeki kayıtlara göre Hunlar 5. yüzyılın sonları ile 6. yüzyılın başlarında orta Hindistan ve Keşmir'i içine alan bir imparatorluk kurmuşlardır (Tezcan 2006: 20). Ancak Türklerin burada, tam anlamıyla, siyasi ve kültürel varlık göstermeleri bu bölgede kurulan ilk Müslüman Türk devleti Gazneliler zamanına denk gelmektedir. Gazneliler'den sonra Türkler, 1206'dan 1857'e kadar kurdukları Delhi Türk Sultanlığı, Kurbîler, Balabanlar, Kalaç Sultanlığı, Tuğluklular, Seyyidîler, Lodîler ve Babur Devleti ile Hindistan'da hüküm sürmeye devam etmiştir.

Hint tarih ve kültürünü etkileyen en önemli Türk devleti Babur İmparatorluğu'dur. 1526'dan 1857'ye değin egemenliğini sürdüren bu devlet zamanında pek çok Türkçe eser yazılmıştır (Rasonry, 1971: 162). Başta Türk sultan ve şehzadeleri olmak üzere pek çok şair Türkçe şiirler yazmış ve divanlar tertip etmiştir. Babür Şah ve Bayram Han'dan başka Pinhanî, Mîrîm Beg, Mirza İbrahim Cânî, Hümâyûn, Kâmran Mirzâ, Süleyman Şah Mirza, İbrahim Mirza, Hüseyin Argun, Abdürrahim Han, Kelb-i Ali Beg, Hemedanlı Siyanî, Derviş Mislî ve Mîr Yûnus Muhammed Han gibi pek çok şair ve yazar Çağatay Türkçesiyle eserler vücuda getirmişlerdir (Bilkan, 1998: 12-13).

Edebî alandaki bu canlılık kendisini sözlükçülük alanında da göstermiş ve Hindistan'da, bünyesinde Türkçenin söz varlığını da barındıran pek çok sözlük yazılmıştır. Farsça, bu sözlüklerde kendine daima yer bulmuştur. Bu durumun temel sebeplerinden biri çok kültürlü ve çok dilli bir yapıya sahip olan Hint toplumunda Farsçanın oldukça uzun bir süre resmi dil konumunda bulunmasıdır. Bir diğer sebep ise Farsçaya yakın dillerle Farsçanın bazı lehçelerinin halk arasında yoğun olarak kullanılmasıdır. (Turan, 2017: 288). Öyle ki 19. yüzyıla kadar Hindistan'da tertip edilmiş olan 38 Türkçe yazma sözlüğün 28'i ya Türkçe-Farsça ya da Farsça-Türkçe şeklinde düzenlenmiştir (Karomat, 2005: 39-41; Öz, 2016: 316-334). Bu sözlüklerin hemen hepsinde kullanılan Türkçe ise, bu bölgede tıpkı Farsça gibi çok önemli bir konumda bulunan Çağatay Türkçesidir.

Hint coğrafyasında hem Hintçenin hem de Türkçenin söz varlığını içeren *Cevâhir-nâme-i Kalem*, *Garaibü'l-Lûgat*, *Nisâb-ı Şeş Zebân(Nisâb-ı Şeş Lûgat)*, *Lûgat-ı Türkî ve Fârsî ve Arabî ve Hindî*, *Lûgat-ı Arabî Fârsî Hindî Türkî ve Agrezî*, *Nisâb-ı Şeş Lûgat* gibi çok dilli sözlükler tertip edilmiştir. Yazmalardaki tarihlere göre, Babur hükümdarı Âlemgir (1658-1707) döneminden itibaren düzenlenen bu sözlüklerde (Karomat, 2005: 39) siyasi, dini, idari ve ticari ihtiyaçları karşılamak

maksadıyla Türkçe ve Hintçenin yanında Farsça, Arapça, Keşmirce, Urduca ve Peştuca gibi dillere de yer verilmiştir. Baharat yolu sebebiyle bölgede yoğun bir ticari faaliyetin olması bu çok dilli sözlükleri oluşturan temel etkidir.

Osmanlı ve Babur İmparatorlukları arasında siyasi ve diplomatik ilişkilerin tesis edildiği bilinmektedir. Yavuz Sultan Selim ile Ubeydullah Han ve Kanuni Sultan Süleyman ile Abdülatif Han arasındaki mektuplaşmalar iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri canlandırmıştır. Seydi Ali Reis kumandasındaki Osmanlı donamasının Hindistan'a gönderilmesi de ilişkileri kuvvetlendiren bir diğer unsurdur. Devletler arasındaki münasebetler Babur İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar devam etmiştir. (Özcan, 1997: 5-30)

Osmanlı ve Babur İmparatorlukları arasındaki siyasi ve diplomatik hareketlilik kültürel alanda pek fazla hissedilmemiştir. Mesafenin çok büyük olması ve her iki coğrafyada Farsçanın yoğun olarak kullanılması gibi sebeplerle Osmanlı aydınları Hintçeye pek ilgi duymamıştır. Bu durum Osmanlı sözlükçülüğünü de etkilemiş, Osmanlı coğrafyasında, bildiğimiz kadarıyla, *TLH*'den başka Hintçe - Türkçe sözlük tertip edilmemiştir.

2. Terceme-i Lûgat-ı Hindî'nin Yazarı

TLH, 17. yüzyılın önemli âlimlerinden Hezarfen Hüseyin Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Doğum tarihi hakkında kesin bilgi sahibi olamadığımız Hüseyin Efendi, İstanköy (Kos) adasında dünyaya gelmiş ve eğitim hayatına burada başlamıştır (Babinger, 2003: 201). Tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra devlet hizmetine girmiş ve çeşitli memurluklarda görev almıştır (Bursalı, 1343: 243). Sarayda bulunduğu dönemde, IV. Mehmet'in tarih hocalığını yapmış olan Hüseyin Efendi, bir süre de Dîvân-ı Hümâyûn tercümanı Ali Ufkî Bey'in yanında vazife görmüştür. (İlgürel, 2004: 544). 1668'de bir yıl süreyle Sakız Emîni olarak görev yapmış olan Hüseyin Efendi, bir müddet sonra memuriyetten ayrılarak tamamıyla ilimle meşgul olmuştur (Şaş, 2014: 11). Ardında tarihten tıbbâ, sözlükçülükten dini ilimlere çok farklı alanlarla ilgili on altı eser bırakması sebebiyle Hüseyin Efendi'ye "hezarfen" lakabı uygun görülmüştür (Bayrak, 2002: 174). 1678 veya 1691'de vefat ettiği düşünülen Hezarfen Hüseyin Efendi'nin nerede öldüğü ve nereye defnedildiği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (Bursalı, 1343, 244; İlgürel, 2004, 544; Lewis, 1962, 121; Yurdaydın, 1971, 134). Ancak, Hüseyin Efendi'nin *TLH*'yi hicri 1 Cemaziyelevvel 1089'da (21 Haziran 1678) yazmaya başladığı göz önüne alınırsa 1691'de vefat ettiği görüşünün daha kuvvetli olduğu kabul edilebilir.

Daha ziyade tarihçi yönüyle tanınmış olan Hezarfen Hüseyin Efendi aynı zamanda önemli bir dil bilgini ve sözlükçüdür. Arapça ve Farsçanın yanında Yunaca, İbranice ve Latince gibi dillere de hâkim olan Hezarfen, *TLH*'den başka *Tuhfetü'l-Erîbin-Nâfi'a lir-Rûhânî ve'-Tabîb, Lisânü'l-Etibbâ fi Lûgati'l-Edviye, Fihrisü'l-Ervâm* gibi sözlüklerin de yazarıdır.

3. Terceme-i Lûgat-ı Hindî'nin Adı ve Nüshası

Bugüne kadar üzerinde herhangi bir inceleme yapılmamış olan Terceme-i Lûgat-ı Hindî'nin bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 5796 numarada bulunmaktadır. Yazmanın ikinci satırında, eserin isminin "Terceme-i Lûgat-ı Hindî" şeklinde verilmiş olmasına karşın eserin başında, sonradan yazılmış olduğu anlaşılan, "Kitâb-ı Lûgat-ı Hindî" kaydı bulunmaktadır. O sebeple eser, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde "Kitâb-ı Lûgat-ı Hindî" şeklinde kayıtlıdır.

Hicri 1 Cemaziyelevvel 1089'da (21 Haziran 1678) yazılmaya başlanan Terceme-i Lûgat-ı Hindî'nin müellif hattı bugün için meçhuldür. Elimizdeki tek nüsha hicrî 1221'de (1806/1807) istinsah edilmiştir. Eserde herhangi bir kayıt bulunmaması sebebiyle eserin müstensihî ve tamamlanma tarihine dair bir bilgimiz yoktur.

4. Terceme-i Lûgat-ı Hindî'nin Sözlük Bilimsel Özellikleri

4.1. Sözlüğün Türü

Sözlükler yazılış amaçları, kullanım yöntemleri, iç unsurları ve sahip oldukları özelliklere göre çok farklı şekillerde tasnif edilebilir (Ahanov, 2008: 187-217; Aksan, 2007: 69-87; Atkins ve Rundell, 2008: 24; İlhan, 2009: 537-538; Kocaman 1998: 111). *TLH*, Atkins ve Rundell'in (2008: 24-25) ortaya koyduğu ilkelerden hareketle genel amaçlı, standart boyutlu, yazılı, sözcükten anlama gidecek şekilde düzenlenmiş, sözlükte kullanılan dillerin dünya çapındaki öğrencilerine hitap eden, yetişkin ve kültürlü bir kitleyi hedefleyen, yabancı dilde yazılmış bir metni anlamaya yönelik, çok dilli, tarihi bir sözlük olarak nitelendirilebilir.

4.2. Sözlüğün Yapısı

4.2.1. Fiziki Özellikler

200 x 125 mm boyutunda kahverengi meşin bir cilt içinde bulunan *TLH*, 69 sayfadan ibarettir. Nesih hatla, her sayfasında 19-23 satır bulunacak şekilde düzenlenmiştir. Başlıklar ve madde başı kelimeler kırmızı, diğer kısımlar ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Eserin 2/a, 2/b, 4/a, 4/b, 5/a, 5/b, 6/b ve 9/a sayfalarında istinsah esnasında unutulmuş bazı maddeler derkenarda verilmiştir.

4.2.2. Genel Yapı

Tarihî Türk sözlükleri genellikle ön bilgi, sözcük listesi ve son bilgi olmak üzere üç ana bölümden oluşur. *TLH*'nin ilk iki sayfasında ön bilgi bölümü bulunmaktadır. Geriye kalan 67 sayfalık bölümde ise sözcük listesi vardır. "tamâmü'l-kitâb" ibaresiyle sonlanan eserde son bilgi bölümü bulunmamaktadır.

4.2.3. Ön Bilgi

Tarihi Türk sözlüklerinin bu bölümü genellikle besmele ve dua ile başlar. Bölümün devamında yazarın adı, hayatı; sözlüğün adı, telif sebebi, içeriği, amacı, hedef kitlesi, yöntemi; sözlük hazırlanırken faydalanan kaynak eser ve kişiler hakkında bilgi ile fihrist ve doğru-yanlış cetveli gibi unsurlara yer verilir (Aslan, 2017: 66).

TLH'nin ön bilgi kısmı besmele ve dua ile başlamaktadır. Devamında yazarın adı ve nereli olduğunun yanı sıra eserin adı, telif sebebi, amacı, hedef kitlesi ile sözlük hazırlanırken faydalanan kaynak kişi hakkında bilgi verilmiştir:

(...) *sebeb-i Terceme-i Lûgat-ı Hindî budur ki bir rûz-ı fîrûz ve zemân-ı meymenet-endûzda bu 'abd-i fakîr Hüseyin'ül-med'üvv be-Hezâr-fenn sâbika def'a-i sâniyede sadr-ı refi'ul-kadr Rûm ilide bezl-nevâl-i 'adl ü dâd iden fâzıl-ı 'adîm'ül-mu'âdil bahr-ı muhîti-ülûm-ı bilâ-nihâye câmi'-i fezâyil ü ma'ârif-i bî-gâyet el-'âlimu'l-'allâme vel-kıdvetü'l-fahâmet zübdetü'l-mahâdimu'l-kirâm'ul-mevlâyü'l-müreddef be-şeyh-i Muhammedü'l-İzzî Efendi hazretlerinin ser-menzil-i füyûzât-ı sübhânı olan sa'âdet hânelerinde erbâb-ı fazl u kemâl ve ashâb-ı 'izz ü celâl ki her biri mahall-hân-ı kâfiye-güzâr ve fasîh zebân-ı sihr-âsâr ile cem' olub o şem'-i bezm-ârâ-yı fazl u kemâlün etrâfında pervâne-veş 'akd-i halka-i sohbet oldukda meclis-i dil-güşâlarında erbâb-ı ma'ârifden birinde zebân-ı Fârisî ve Hindî ile mülemmâ bu ebyât vardı ki bu mahalde tahrîr olundu (...) bu ebyât-ı manzûr girişme-i 'âtıfetleri oldukda gerçi zebân-ı Fârisî me'lûf oldukları lisân lâkin elfâz-ı Hindî gayr-ı mesmû' olmagın ebyât-ı merkûma hall olunmagla bu bende-i bî-mikdâr ve kemîne-i hâk-sârlarına teveccüh ve hitâb-ı vâcibü't-ta'azzumları vârid olub lisân-ı Hindîden ilâ-hazâ'l-ân efrâd-ı âfrîdeden bir ferd bir lûgat tercüme itmemişdür sen lûgat-ı Hindîyi Türkiye tercüme eylesen bir eser-i cerîde olurdu deyü buyurduklarında binâen 'aleyh semend-i himmet hizmet-i tercüme-i lûgat tarafına sevk olundukda (...) esbâb-ı*

mefhûmı üzere ol eyyâmda Özbek elçisiyle gelmiş Monla Feyzullah nâm kimesneye mukârin olub mezbûr zebân-ı Fârsî ve lisân-ı Hindîye ‘ârif bir kâyıl vücûd olmagla hicret-i nübüvviyyenün biş seksen tokuz senesi cemâziye’l-evvelâsı gurrende elfâz-ı Hindî lûgat-ı Fârsî ve lisân-ı Türki ile tercüme şürû’ olındı ve billâhi’t-tevfik (Hezarfenn, 1678: 1-2).’’

Buradaki açıklamalardan anlıyoruz ki Osmanlı coğrafyasında kaleme alınmış ilk Hintçe-Farsça-Türkçe sözlük olma özelliğini taşıyan *TLH*, Özbek elçisiyle İstanbul’a gelmiş olan Molla Feyzullah adlı kişinin yardımıyla, edebiyatla ilgilenen entelektüel bir kitlenin ihtiyaçlarını karşılamak için kaleme alınmıştır.

Diğer taraftan bu bölümde, eserin hangi yöntemle hazırlandığı, eseri kullananların nelere dikkat etmesi gerektiği ve madde başlarının seçiminde hangi kıstasların göz önünde bulundurulduğu gibi konulara değinilmemiştir. Bu tür çok dilli sözlülerin o dönemde yoğun olarak kullanılması ve kullanıcıların bu bilgilere sahip olduğu fikri, yazarı böyle bir yola sevk etmiş olabilir.

4.2.4. İç Yapı

İç yapı, sözlüğün ana gövdesini oluşturan kelime listesinden oluşmaktadır. *TLH*’nin iç yapısı, el-Bermekî ekolü denilen ve Arap sözlükçülerin 11. yüzyıldan itibaren kullanmaya başladıkları alfabetik sisteme göre düzenlenmiştir. Eserdeki madde başları, Arap alfabesindeki sıra esas alınarak hece sisteminde dizilmiştir. Yani madde başları, kelimenin ilk harfinin harekesine göre önce üstün sonra kesre ve son olarak da ötre olmak üzere üç bölümde sıralanmıştır. Eserde toplam 623 Hintçe madde başı kelime ve kelime öbeğinin Farsça ve Türkçe karşılıkları verilmiştir. Toplam 24 bap ve 36 fasıldan oluşan eserde “پ” ile başlayan kelimeler “ب” babında “چ” ile başlayan kelimeler “ج” babında “گ” ile başlayan kelimeler ise “ک” babında verilmiştir. Eserdeki bap ve fasılların düzeni şu şekildedir:

bap	sayfa	fasıl	sayfa	fasıl	sayfa
bâbu’l-elifü’l-meftûha	3	faslu’l-elifü’l-meksûre	7	faslu’l-elifü’l-mazmûme	7
bâlu’l-bâi’l-meftûha	9	faslu’l-bâi’l-meksûre	16	bâbu’l-bâi’l-mazmûme	18
bâbu’l-tâi’l-meftûha	21	faslu’t-tâi’l-meksûre	22	faslu’t-tâi’l-mazmûme	23
bâbu’l-cîmü’l-meftûha	24	faslu’l-cîmü’l-meksûre	27	faslu’l-cîmü’l-mazmûme	29
bâbu’l-hâi’l-meftûha	31	faslu’l-hâi’l-meksûre	31	faslu’l-hâi’l-mazmûme	31
bâbu’l-hâi’l-meftûha	32			faslu’l-hâi’l-mazmûme	33
bâbu’d-dâi’l-meftûha	33	faslu’l-dâi’l-meksûre	35	faslu’l-dâi’l-mazmûme	36
bâbu’z-zâl	37				
bâbu’r-râi’l-meftûha	37	faslu’r-râi’l-meksûre	38	faslu’r-râi’l-mazmûme	39
bâbu’z-zâi’l-meftûha	39	faslu’z-zâi’l-meksûre	40	faslu’z-zâi’l-mazmûme	40
bâbu’s-sînü’l-meftûha	40	faslu’s-sînü’l-meksûre	41	faslu’s-sînü’l-mazmûme	42
bâbu’s-şînü’l-meftûha	44	faslu’s-şînü’l-meksûre	45	faslu’s-şînü’l-mazmûme	45
bâbu’s-sâdu’l-meftûha	45	faslu’s-sâdu’l-meksûre	46	faslu’s-sâdu’l-mazmûme	47
bâbu’l-‘ayn	47				
bâbu’l-ğaynü’l-meftûha	47			faslu’l-‘ğaynü’l-mazmûme	47
bâbu’l-fâ’îl-meftûha	48	faslu’l-fâ’îl-meksûre	49		
bâbu’l-kâfu’l-meftûha	49	faslu’l-kâf’ul-meksûre	49	faslu’l-kâfu’l-mazmûme	49
bâbu’l-kâf’ül-meftûha	50	faslu’l-kâf’ül-meksûre	54	faslu’l-kâf’ül-mazmûme	56
bâbu’l-lâmu’l-meftûha	58	faslu’l-lâmu’l-meksûre	60	faslu’l-lâmu’l-mazmûme	60
bâbu’l-mîmu’l-meftûha	61	faslu’l-mîmu’l-meksûre	62	faslu’l-mîmu’l-mazmûme	63
bâbu’n-nûnu’l-meftûha	64	faslu’n-nûnu’l-meksûre	66	faslu’n-nûnu’l-mazmûme	66
bâbu’l-vâv	67				
bâbu’l-hâi’l-meftûha	67	faslu’l-hâi’l-meksûre	68	faslu’l-hâi’l-mazmûme	69
bâbu’l-yâ’îl-meftûha	69				

Eserdeki maddeler, pek çok el yazması sözlükte olduğu gibi, satır içerisinde birbiri ardınca verilmiştir. Bu durum kelime bulmayı zorlaştırmıştır. Ancak eserin bap ve fasıllara ayrılmasıyla bap, fasıl ve madde başı kelimelerin kırmızı mürekkeple yazılmış olması bu zorluğu, bir nebze de olsa ortadan kaldırmıştır.

4.2.5. Maddenin Yapısı

Maddenin başında, Arap alfabesine göre sıralanmış olan Hintçe madde başı söz veya söz öbeği bulunmaktadır. Madde başından hemen sonra Farsça ve Türkçe karşılıklara yer verilmiştir. Maddenin sonunda ise dil bilgisel bilgi, kullanım etiketi ve örnek gibi unsurlar yer almıştır. Ancak bu unsurlar her maddede standart olarak bulunmamaktadır. Çoğu maddede bu unsurlardan sadece birine yer verilirken bazı maddelerde birkaçına yer verildiği görülmüştür.

4.2.5.1. Madde Başı

Kapsamı itibarıyla genel amaçlı bir sözlük olan TLH'nin madde başlarının seçiminde nasıl bir ölçütün kullanıldığını bilemiyoruz. Ancak şunu söyleyebiliriz ki eserdeki 623 madde başının tamamına yakını günlük hayatta çokça kullanılan söz veya söz öbeklerinden oluşmuştur. Madde başları, kullanım kolaylığı sağlamak amacıyla, kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

4.2.5.2. Sesletim Bilgisi

Eserde sadece madde başı kelimelerin sesletim bilgisine yer verilmiştir. Madde başlarının tamamında bulunan hareketler sayesinde kelime veya kelime öbeklerinin nasıl telaffuz edilmesi gerektiği belirtilmiştir:

أَرْوَاحُ [arvâh] Fârisîde revân ve Türkîde cân ma'nâsına. (2/11)

Eserde Farsça ve Türkçe kelimelerin sesletim bilgilerine yer verilmediğini görüyoruz. Ancak bu durumun birkaç istisnası vardır:

بِج [bîc] Fârsîde miyâne ve Türkîde eñ orta vasat ma'nâsına feth-i sînle. (9a/18)

4.2.5.3. Tanım Bilgisi

Eserdeki maddelerin tanımında tam bir birlikteliğin olduğu söylenemez. Hintçe madde başı kelime veya kelime öbekleri, çoğunlukla, önce Farsça sonra Türkçe karşılıkları verilerek tanımlanmıştır. Ancak bu tanım bilgisi her maddede aynı şekilde değildir. Eserde tanım bilgisi için 14 farklı yöntem kullanılmıştır:

4.2.5.3.1. Madde başı kelimenin ardından önce Farsça sonra Türkçe karşılık verilmiş ve madde “dimekdür” sözcüğüyle tamamlanmıştır:

كَارِه [kâra] Fârsîde şûr ve Türkîde tuzlu dimekdür. (25b/20)

4.2.5.3.2. Madde başı kelimenin ardından önce Farsça sonra Türkçe karşılık verilmiş ve madde “dimek olur” sözcük öbeğiyle tamamlanmıştır:

نَامِ [nâmî] Fârsîde nâmzed ve Türkîde nişanlı dimek olur. (33a/13)

4.2.5.3.3. Madde başı kelimenin ardından önce Farsça sonra Türkçe karşılık verilmiş ve madde “gibi” sözcüğüyle tamamlanmıştır:

أَسْمَانُ [âsumân] Fârsîde dahî âsumân dirler Türkîde gök semâ gibi. (2b/10)

4.2.5.3.4. Madde başı kelimenin ardından önce Farsça sonra Türkçe karşılık verilmiş ve madde “derler” sözcüğüyle tamamlanmıştır:

أَلْنَه [alnah] Fârsîde aşiyâne ve Türkîde yuva derler. (3a/3)

4.2.5.3.5. Madde başı kelimenin ardından önce Farsça sonra Türkçe karşılık verilmiş ve madde “manâsına” sözcüğüyle tamamlanmıştır:

کرمَر [karmar] Fârsîde tund ve Türkîde sırt ma ‘nâsına. (26b/14)

4.2.5.3.6. Madde başı kelimenin ardından önce Farsça sonra Türkçe karşılık verilmiş ve madde “ma ‘nâsına gelür” sözcük öbeğiyle tamamlanmıştır:

آل پِلَا [al-pilâ] Fârsîde nâ-pervâ ve Türkîde serâsime ma ‘nâsına gelür. (3a/16)

4.2.5.3.7. Madde başı kelimenin ardından önce Farsça sonra Türkçe karşılık verilmiş ve madde “ibaretdür” sözcüğüyle tamamlanmıştır:

بَخت اَوَر [baht-âvar] Fârsîde sâl-hidâh ve Türkîde sâhib-i tâli ‘den ‘ibaretdür. (6a/12)

4.2.5.3.8. Madde başının ardından önce Farsça sonra Türkçe karşılık verilmiş ve herhangi bir kelime kullanılmaksızın sonraki maddeye geçilmiştir:

ابنِ كُوْدِي [abnî gōdî] Fârsîde der-âgûş ve Türkîde koçmak. (2a/5)

4.2.5.3.9. Madde başı kelimenin ardından önce Farsça sonra Türkçe karşılık verilmiş ve Türkçe karşılık açıklanmıştır:

آگِ جَلَاو [âg-cellâu] Fârsîde âteş-efrûz ve Türkîde tutruk ki odı anuñla yakarlar. (2b/13)

اَدْمِيز [adhîr] Fârsîde dû-mû ve Türkîde kırçıl kişi ya ‘nî sakalınuñ birezi ag ve birezi kara ola. (2b/6)

4.2.5.3.10. Madde başı kelimenin ardından önce Farsça sonra Türkçe karşılık verilmiş, Türkçe karşılıktan sonra çoğu zaman Türkçe olmayan bir açıklayıcı ibare eklenmiş ve madde “manâsına” sözcüğüyle tamamlanmıştır:

گَوْرَه [gōra] Fârsîde esb ve Türkîde at feres ma ‘nâsına. (28b/2)

كُفَه كَرْدَن [kufa kardan] Fârsîde hafa kerdn ve Türkîde boğmak haba kerdn ma ‘nâsına (29a/3)

4.2.5.3.11. Madde başı kelimenin ardından “ya ‘nî” sözcüğü getirilip Farsça karşılık verilmiş, ardından “be-manâ” sözcüğü eklenip Türkçe karşılıkla madde tamamlanmıştır:

پَرْتَاهِي [partâ-hiya] ya ‘nî mîgerdem be-ma ‘nâ dönmek. (7a/10)

4.2.5.3.12. Madde başı kelimenin Farsça ve Türkçe karşılıklarının aynı olduğu durumlarda, madde başından sonra “Fârsîde ve Türkîde dahî” ifadesi kullanılmış ve madde genellikle her iki dilde de kullanılan bir söz veya söz öbeğiyle tamamlanmıştır:

لَاك [lâk] Fârsîde ve Türkîde dahî lâden dirler. (30a/17)

4.2.5.3.13. Bazı maddelerde, Farsça ve Türkçe karşılıklardan sonra Arapça karşılığa da yer verilmiş:

مَكْرِي [makray] Fârsîde delmek ve Türkîde bö didikleri agulı böcek örümcek envâ‘ından bir nev‘dür ‘Arabca ruteylâ dirler. (31a/13)

4.2.5.3.14. Hintçe-Farsça-Türkçe şeklindeki sıralama sadece bir kez Hintçe-Türkçe-Farsça şeklinde kurgulanmıştır:

تِن [tîn] ve Türkîde üç ki Fârsîde se dirler sülüs ma ‘nâsına. (11b/19)

4.2.5.4. Dil Bilgisel Bilgi

TLH'nin pek çok maddesinde dil bilgisel bilgiye yer verilmiştir. Genellikle kelimelerin türleri ve fiillerin çatılarıyla ilgili olan bu bilgi her maddede düzenli bir şekilde verilmemiştir. Yazar sadece gerekli gördüğü maddelerde, genellikle tek dil bilgisel bilgiye yer vermiştir:

کَوِي [givvî] Fârsîde rugân ve Türkîde yag derler ism-i 'âmdur. (28a/9)

جَامِه [câme] Fârsîde dahı câme ve ve Türkîde ton derler ism-i cinsdür. (12b/15)

کُونَدِه [kōdna] Fârsîde fagand ve Türkîde sıçramak ma'nâsına ism-i masdardur. (29b/4)

هَمِيشَه [hamîşah] Fârsîde câvîdân ve Türkîde ebedî olan nesne sıfat-ı mübâlagadur. (34a/17)

اِه [ih] Fârsîde in ve Türkîde bu demekdür esmâ-i işâretendür. (4a/11)

تُم [tum] Fârsîde işân ve Türkîde anlar zamîr-i cem'dür hüüm ve hünne ma'nâsına. (12a/3)

دَرَنَا [daranâ] Fârsîde hirâsân ve Türkîde korkak sîgâ-i mübâlagadur. (17b/19)

جَوَا کَرَنِه [cûâ-kerna] Fârsîde çû ve Türkîde harf-i ta'lîldür çünkü ma'nâsına. (15b/2)

Eserde kelimelerin doğruluk yanlışlık bilgisine de yer verilmiştir. Bazı maddelerde kelime veya kelime öbeğinin önce doğru, sonra da yanlış kullanımı gösterilmiştir:

اَچِه کَانِه [accah kâneh] Fârsîde sîkbâ ve Türkîde ekşi aşî ki ta'rîb idüb sîkbâc dirler. (2a/22)

هَرِه پَتَرِه [hara pata] Fârsîde dahana ve Türkîde bir yeşil taşdur ki ta'rîb idüb dahanac dirler (34b/9)

4.2.5.5. Köken Bilgisi:

Çok dilli bir sözlük olması sebebiyle TLH'de köken bilgisine de yer verilmiştir. Ancak bu bilgi, kelimenin kökeninden ziyade hangi dilde kullanıldığını göstermektedir. Zira eserde Hintçe, Farsça ve Türkçe olarak gösterilen pek çok kelime köken itibarıyla başka dillere aittir:

اِنْعَام [in 'âm] Fârsîde bahşîden ve Türkîde bağışlamak hibe ma'nâsına. (4a/6)

بِه هُد [bah-hud] Fârsîde gulîvv ve Türkîde mübâлага demek olur. (8b/2)

4.2.5.6. Kullanım Etiketleri:

TLH'nin bazı maddelerinde, kelimenin hangi alanda veya hangi durumda kullanıldığına dair bilgiye de yer verilmiştir:

اِه [âh] Fârsîde vâh ve Türkîde râstlık ve dürüstlük her nesneye sıfat olur. (3a/19)

پُرکَا [purkâ] Fârsîde buzurgvâr ve Türkîde ulu olan zevî'ul-'ilm olanlara mahsûsdur. (10a/3)

مَایَنْتِی [mâyantî] Fârsîde peymâne ve Türkîde ölçü ekser budur ki şarâb ölçiçekde isti'mâl olunur. (31a/3)

4.2.5.6. Örnek

TLH'de yer yer madde başı kelime veya kelime öbekleriyle bunların Farsça ve Türkçe karşılıklarının örnek kullanımlarına yer verilmiştir. Bu örneklerin tamamı kelime öbeği şeklindedir:

پُرِه بُو [purabû] Fârsîde hudâvend ve Türkîde issi sâhib ma'nâsına hudâvend-i mâl gibi

بَرِه کِشْوَر [bara kişver] Fârsîde hedîv ve Türkîde ulu bige dirler kişver-i hedîv-i hind dirler (6b/2)

هولى [hawlî] *Fârsîde asta ve Türkîde çekirdek meselâ hurmanuñ ve keçi boynuzu çekirdegi* (34a/14)

Eserde, bazı madde başlarının tekrar edilmesi ve bazı maddelerin yarım bırakılması gibi aksaklıklar bulunmaktadır. Bu aksaklıkların, büyük oranda, müstensih kaynaklı olduğu kanaatindeyiz.

Sonuç

Çok dilli sözlüklerin yazılma amaçlarından biri de farklı dillere sahip toplumlar arasında siyasi, ticari ve kültürel münasebetlerin sağlanmasını kolaylaştırmaktır. *TLH* de Hintçe bilmeyen Osmanlı aydınının bu dille yazılmış edebi ve bilimsel eserleri okuyabilmesi maksadıyla tertip edilmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısında yazılmış olan eser, Osmanlı toplumunda Arapça ve Farsçanın yanında Hintçe gibi dillere de ilgi duyulduğunu ve bu dönemde Hint – Türk münasebetlerinin arttığını göstermektedir. Hezarfen Hüseyin Efendi'nin eseri düzenlerken, Özbek elçisiyle İstanbul'a gelmiş olan Molla Feyzullah adlı bir kişiden yardım alması hem kendisinin bu dile vakıf olmadığının hem de İstanbul'da bu dili bilen kişilerin bulunmadığının delilidir. Eser, Osmanlı Dönemi'nde kaleme alınmış tek Hintçe - Farsça - Türkçe sözlük olması yönüyle Türkçe – Hintçe/Urduca ilişkilerinin tarihi seyrinin aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

Yaptığımız inceleme neticesinde eserin; sesletim bilgisi, tanım bilgisi, köken bilgisi, örnek bilgisi, dil bilimsel bilgi ve kullanım etiketi gibi unsurları bünyesinde barındırdığını gördük. Toplam 69 sayfa ve 623 maddeden ibaret olan *TLH* hem zengin bir kelime dağarcığına sahip olması hem de çok dilli tarihi Türk sözlüklerinin karakteristik özelliklerini yansıtmaları yönüyle Türk sözlük bilimi için oldukça önemli bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Ahanov, K. (2008). *Dilbilimin Esasları*. (çev. Murat Ceritoğlu). Ankara: TDK.
- Akalın, Ş. H. (2010). Sözlüğün Tarihi. *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*. XCVIII (699). 268-279.
- Akalın, H. Ş. (2017). *Geçmişten Günümüze Türk Sözlükçülüğü*. Ankara: Elginkan.
- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK.
- Aslan, E. (2017). Sözlükbilimsel İnceleme Yöntemi: Eser-i Şevket Örneği. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 12/30 s. 35-70.
- Atkins, S. ve Rundell, M. (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. New York: Oxford.
- Babinger, F. (1992). *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (çev. Coşkun Üçok). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Bayrak, O. (2002). *Osmanlı Tarih Yazarları*. İstanbul: Milenyum.
- Bilkan, A. F. (1998). *Hindistan'da Gelişen Türk Edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Bursalı Mehmet Tahir. (1343). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Çetin, N.M. (1998). Arap (Yazı). *İslam Ansiklopedisi*. C. 3 İstanbul: TDV. 276-309.
- Dilaçar, A. (1968). Dil, Diller ve Dilcilik. Ankara: TTK.
- Durak, N. (2008). Hindistan'da Saka, Kuşan ve Akhunlar. *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri* 25-28 Haziran 2007. Ankara: TTK Yay. 139-144.
- Eminoğlu, E. (2010). *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*. Sivas: Asitan.

- Hezârfen Hüseyin Efendi. *Kitâb-ı Lûgat-ı Hindî*. İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi. No: TY 5796.
- İlgürel M. (1998). Hüseyin Efendi, Hezarfen. *İslam Ansiklopedisi*. C. 20 İstanbul: TDV. 544-546.
- İlhan, N. (2007). *Geçmişten Günümüze Türk Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri*. Elazığ: Manas.
- İlhan, N. (2009). Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 4/4 Summer s. 534-554.
- Kocaman, A. (1998). Dilbilim, Sözlük ve Sözlükçülük. *Kebikeç*. 6, 111-113.
- Karadüz, A. (2009). Sözlük, Sözcük Anlamı ve Öğrenme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 4/4 Summer s. 636-649.
- Karomat, D. (2005). Hindistan'da Türkçe Sözlük Çalışmaları (çev. Ali Çavuşoğlu). *Bilimname*, 1, 137-141.
- Kramer, S.N. (1995). *Tarih Sümer'de Başlar* (çev. M.İlmiyye Çığ). Ankara: TTK Yay.
- Kulke, H. ve Rothermund, D. (2004). *A History of India*. New York: Routledge.
- Lewis, B. (1962). The Use by Muslim Historians of Non-muslim Sources, *Historians of Midle East*. London: Oxford University Press, 180-191.
- Öz, Y. (2016). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Ankara: TDK.
- Özcan, A. (1997). *Pan-İslamizm (Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere, 1877-1924)*. Ankara: İSAM.
- Rasonyı, L. (1971). *Tarihte Türklük*. Ankara: TKAİ.
- Şaş, A.K. (2014). *Tuhfetü'l-Erîbin-Nâfi'a lir-Rûhânî ve '-Tabîb (Sentaks İncelemesi-Metin-Sözlük)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kayseri, Erciyes Üniversitesi SBE.
- Tezcan, M. (2006). Kuşanlar, Akhunlar ve Eftalitler. *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*. 31 Ekim-1 Kasım 2002. Ankara: TTK. 9-56.
- Turan, F. (2017). Hindistan'da Yazılmış Çağatayca Sözlüklerde At ve Atçılığa Dair Kelimeler. *Prof. Dr. Nuri Yüce Armağanı*. Ankara: Güncel.
- Ülkütaşır M. Ş. (1948). XI. Yüzyıldan Günümüze Kadar Yazılmış Başlıca Sözlüklerimiz. *Türk Dili Belleten*. Seri III, S. 12-13.
- Yavuzarslan, P. (2009). Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü. Ankara: Tiydem.
- Yıldız, N. (1998). Eskiçağın Başvuru Eserleri ve Eskiçağ Sözlükçülüğü ve Sözlükleri. *Kebikeç*. 6, 189-210.
- Yurdaydın, H. G. (1992). Düşünce ve Bilim Tarihi. *Türkiye Tarihi*. İstanbul: Cem. 249-317.